

права нації, народу, ідеї державності як єдиного можливого варіанту подальшого поступу українського народу в утвердженні демократії. Слова Станіслава Дністрянського: «Новітня держава поставила собі завдання стати осередком усього права. Вона зорганізувала загальну охорону громадян, та налагодження цілого адміністративного апарату прагне якраз того, щоби ціле право мало свою вихідну точку й точку закінчення в державі. Вона й називається правовою державою, між іншим, тому, що бажає собі охопити весь правовий лад на своїй території під свою владу» [10, с. 49] є актуальними і сьогодні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Коваль А. Погляди Станіслава Дністрянського на право та державу (загальнотеоретичні аспекти) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / А. Коваль ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2005. – 16 с.
2. Українська еліта: біографії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ebk.net.ua/Book/synopsis/ukrainska_elita/part2/020.htm.
3. Коваль А. Станіслав Дністрянський – визначний український правознавець / А. Коваль // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління і права [Електронний

ресурс]. – Режим доступу : <http://www.univer.km.ua/visnyk/193.pdf>.

4. Матрос Л. Концепція держави і права С. Дністрянського / Л. Матрос [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspae.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/3664/1/Matros.pdf>.

5. Олещук К. Станіслав Дністрянський – основоположник соціології права в українському суспільствознавстві / К. Олещук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [file:///C:/Users/user/Downloads/Vlnu_sociology_2013_7_29%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/Vlnu_sociology_2013_7_29%20(1).pdf).

6. Станіслав Дністрянський – світоч української правової науки // Матеріали наукової конференції Юридичного інституту ТАНГ, присвяченої річниці з дня народження академіка Станіслава Дністрянського. – Тернопіль, 1999. – 86 с.

7. Поліковський М. Конституційно-правові ідеї академіка Станіслава Дністрянського / М. Поліковський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://historylaw.lp.edu.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=85:2013-05-08-10-46-13&catid=45:2013-04-25-08-46-36&Itemid=66.

8. Коваль А. Загальнотеоретичні погляди Станіслава Севериновича Дністрянського на процеси формування держави / А. Коваль [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vuzlib.com/content/view/2409/112>.

9. Луцька Г. Формування української правової думки в науковому товаристві імені Шевченка наприкінці XIX – початку XX століття : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / Г. Луцька ; Відкритий міжн. ун-т розвитку людини «Україна». – К., 2015. – 239 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : file:///E:/%D0%AE%D0%A4/Lutska_diser.pdf.

10. Дністрянський С. Загальна наука права і політики / С. Дністрянський. – Прага, 1923. – 400 с.

УДК 321.74(477.53)

НОРМОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ РЕВОЛЮЦІЙНИХ КОМІТЕТІВ ПОЛТАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ УСРР (ГРУДЕНЬ 1919 – КВІТЕНЬ 1920 РР.)

Стрілець В.В., д. і. н., к. ю. н.,
професор, професор кафедри теорії та історії держави і права
Полтавський юридичний інститут
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

У статті розглядається нормотворча діяльність революційних комітетів Полтавської губернії УСРР з грудня 1919 р. по квітень 1920 р. Обґрунтовано, що особливості такої діяльності зумовлювалися невідзначеним правовим статусом ревкомів як надзвичайних органів радянської влади.

Ключові слова: УСРР, революційні комітети, Полтавський губернський революційний комітет, правовий статус ревкомів, нормотворча діяльність, «революційна доцільність».

В статье рассматривается нормотворческая деятельность революционных комитетов Полтавской губернии УССР с декабря 1919 г. по апрель 1920 г. Обосновано, что особенности такой деятельности обуславливались неопределенным правовым статусом ревкомов как чрезвычайных органов советской власти.

Ключевые слова: УССР, революционные комитеты, Полтавский губернский революционный комитет, правовой статус ревкомов, нормотворческая деятельность, «революционная целесообразность».

Strilets V.V. RULE-MAKING ACTIVITY OF UKSSR POLTAVA PROVINCE REVOLUTIONARY COMMITTEES (DECEMBER 1919 – APRIL 1920)

The article deals with the rule-making activity of UkSSR Poltava province revolutionary committees from December 1919 till April 1920. It is proved that the particularities of such activity were caused by the undefined legal status of revolutionary committees as extraordinary bodies of the Soviet regime.

Key words: UkSSR, revolutionary committees, Poltava Provincial Revolutionary Committee, legal status of revolutionary committees, rule-making activity, «revolutionary expediency».

Постановка проблеми. Дослідження нормотворчої діяльності революційних комітетів як надзвичайних неконституційних органів УСРР дозволить об'єктивно висвітлити до цього часу заполітизоване та, у деяких ас-

пектах, маловивчене питання встановлення радянської влади в Україні.

Стан дослідження. Представники радянської історичної науки неодноразово зверталися до зазначеної проблематики [1], од-

нак їм з відомих причин не вдалося уникнути обов'язкового набору ідеологічних штампів у відповідях на низку важливих питань. Діяльність революційних комітетів (ревкомів) Полтавської губернії, що охоплювала значну частину України, випала з поля зору як радянської, так і сучасної історико-правової науки, що підсилює актуальність запропонованого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Важливою формою діяльності ревкомів губернії було прийняття нормативних актів, пріоритет у чому був, безперечно, за губернським ревкомом. У різних сферах радянського державного управління рівень повноти нормативного регулювання з боку центральних органів влади був різним. Найкращою була ситуація по лінії юстиції. Так, згідно з циркуляром Комісії юстиції Всеукраїнського ревкому «Про застосування положень, циркулярів і інструкцій, виданих по Наркомюсту УСРР з 15 лютого 1919 р.», прийнятого відповідно до постанови Всеукраїнського ревкому від 21 січня 1920 р., усі декрети, положення, циркуляри та інструкції, прийняті Народним комісаріатом юстиції УСРР з 15 лютого 1919 р., вступали в законну силу. Комісія юстиції зобов'язувала губернські й повітові юридичні відділи та всі судові й слідчі установи республіки до їх неухильного виконання, а всі зміни у видані раніше декрети та положення проводити у відповідному до законодавства порядку через Комісію юстиції та зобов'язала місцеві органи в незрозумілих випадках звертатися за роз'ясненнями до Комісії юстиції при Всеукраїнському ревкомі [2, с. 22]. Цей циркуляр був надрукований в органі губернського ревкому й губернського комітету КП(б)У газеті «Радянська влада». У цій газеті друкувалися й інші нормативні акти центральних органів влади, зокрема Всеукраїнського ревкому, наприклад, постановова останнього про взяття на облік медикаментів, перев'язочних матеріалів і хірургічних інструментів [3, с. 2].

У ряді інших випадків губернському ревкому доводилося підтверджувати дію нормативних актів радянської влади попередніх періодів. Так 12 січня 1920 р. на засіданні губернського ревкому постановою була підтверджена тимчасова дія на території губернії постанов Ради зі справ статистики Полтавської губернії, що були прийняті до 25 червня 1919 р. [4, арк. 21].

Діяльність ревкомів губернії значною мірою ускладнювалася відсутністю в губернії необхідної кількості надрукованих нормативних актів вищих органів влади та управління УСРР та РСФРР. Із цієї причини 16 січня 1920 р. відділ управління Полтавського губернського ревкому направив свого представника до відділу управління Харківського губернського ревкому із проханням надати примірники наявних в останнього декретів, розпоряджень і постанов «центральної влади», інструкції з виборів рад, положення про організацію та штати міліції, за наявності всі номери «Народного комісаріату внутрішніх справ», збірники узаконень і розпоряджень робітничо-селянського уряду та загалом всю літературу з організації та розбудови радянської влади на місцях [5, 38–38 зв.].

Низка нормативних актів губернського ревкому приймалася на основі нормативних актів центральних органів влади РСФРР та УСРР (про що часто вказувалося у примітці до відповідного акту). Наприклад, наказ губернського ревкому за № 32 «Про реєстрацію колишніх поміщиків, капіталістів та осіб, котрі займали відповідальні посади за царського та буржуазного ладу», був виданий на основі постанови РНК РСФРР від 23 вересня 1919 р. 23 лютого 1920 р. губернський ревком отримав розпорядження з Москви від Надзвичайної комісії з боротьби з контрреволюцією та саботажем із вказівкою зробити розпорядження відповідним повітовим і волосним ревкомом про охорону залізниць. Керуючись Інструкцією ВЦВК Радянської Росії революційним комітетам, організованим у сфері впливу Південного фронту, що була нормативною підставою для різних приписів губернського ревкому нижчестоящим ревкомом (повітовим, волосним і сільським), 24 лютого губернський ревком направив телефонограму всім повітовим і волосним ревкомом тих повітів і волостей, на території яких пролягали залізничні, із приписом на основі параграфу п'ятого Інструкції негайно вжити найрішучіших заходів щодо охорони залізничної та її майна [6, арк. 8–9].

Траплялися випадки, коли подібну нормотворчу діяльність на основі актів центральних органів влади здійснювали й повітові ревкоми. Наприклад, на підставі постанови НКВС УСРР від 22 липня 1919 р. про реєстрацію іноземних громадян, які проживали в межах УСРР, Полтавський повітовий ревком 28 лютого 1920 р. видав відповідний наказ про реєстрацію [7, с. 3].

На основі постанови ЦВК РРФСР від 8 лютого 1920 р. органи державного контролю в центрі й на місцях реорганізовувалися в єдиний контроль під назвою робітничо-селянська інспекція. Полтавський губернський ревком на засіданні 28 березня 1920 р. постановив реорганізувати губернський державний контроль Полтавської губернії в робітничо-селянську інспекцію на принципах, передбачених зазначеною постановою ЦВК [8, с. 2].

Починаючи з лютого 1920 р., кількість нормативних актів, що приймалися губернським ревкомом на основі нормативних актів Радянської Росії, зростає, оскільки, згідно з постановою Всеукраїнського революційного комітету від 27 січня 1920 р. «Про об'єднання діяльності УСРР і РСФРР» усі декрети й постанови УСРР стосовно органів влади та підвідомчих установ (військові, ВРНГ, продовольства, соціального забезпечення, шляхів сполучень, пошти та телеграфів і фінансів) анулювалися й замінювалися декретами РСФРР, що вступали в дію на всій території республіки з моменту опублікування (а саме, з 30 січня 1920 р.) і підлягали негайному виконанню [9, с. 10]. Як слушно зазначає сучасний дослідник Г. Єфіменко, на рубежі 1919–1920 рр. Всеукраїнський ревком розглядався більшовицькою партією як інструмент тогочасного курсу на згортання навіть формальної української державної незалежності. Так, ЦК РКП(б) вва-

жав за неможливе створення при Всеукраїнському ревкомі «будь-яких відділів, які б не мали керівних над ними комітетів РСФРР і тим самим ускладнили б можливе в майбутньому злиття республік», що значною мірою зумовило систему підпорядкованості місцевих ревкомів, та, очевидно, характер їх нормотворчої діяльності [10, с. 84].

Низка наказів губернського ревкому та його відділів стосувалися роз'яснень нормативних актів, зокрема декретів вищестоящих органів влади. Так, наказом за № 88 від 12 березня 1920 р. завідувача відділом управління губернського ревкому й губернського юридичного відділу роз'яснювався процесуальний порядок арешту та утримання під вартою [11, с. 2].

Головним проявом нормотворчої діяльності губернського ревкому були постанови його засідань (за тогочасними назвами – протокольні постанови, обов'язкові постанови, тимчасові обов'язкові постанови), де всі учасники засідань мали вирішальний голос. Інколи проводилися спільні засідання губернського ревкому спільно з завідувачами відділів та іншими керівними особами (заступників завідувачів, членів колегій відділів тощо). Серед учасників таких засідань частина з них (як правило, незначна – декілька осіб) мала дорадчий голос. Наприклад, таке спільне засідання відбулося 14 березня 1920 р. для обговорення зокрема питання роботи відділів губернського ревкому [12, арк. 39]. Інколи повідомлення про засідання губернського ревкому разом з порядком денним друкувалися в газеті «Власть Советов», наприклад, у номері за 23 грудня 1919 р. [13, с. 1].

На основі постанов губернського ревкому, ним, його відділами й підвідділами відділів, повітовими та місцевими ревкомом, їх відділами приймалися накази й розпорядження. Частина нормативних актів губернського ревкому та структурних підрозділів його апарату, як правило, наказів, друкувалися в органі губернського революційного комітету й губернського партійного комітету КП(б)У газеті «Власть Советов» – «Радянська влада». Часто накази тих чи інших відділів і підвідділів апарату губернського ревкому, навіть із другорядних питань, друкувалися за підписами голови губернського ревкому або його заступника, завідувача відповідного відділу чи підвідділу, та секретаря. Такий порядок був визначений відповідним відношенням відділу управління губернського ревкому [14, арк. 15]. Важливі накази відділу управління губернського ревкому виходили за підписами як завідувача відділу, так і голови ревкому. Наприклад, таким був наказ № 32 відділу управління губернського ревкому про проведення в губернії у квітні 1920 р. «Тижня трудового фронту» [15, с. 4].

Накази й розпорядження місцевих ревкомів та їх відділів часто базувалися на основі телефонограм губернського ревкому та його відділів. Наприклад, наказ завідувача фінансовим відділом Пирятинського повітового ревкому від 5 січня 1920 р. про відновлення діяльності відділення казначейства, банків і кредитних установ у повіті базувався на осно-

ві телефонограми № 47 завідувача фінансового відділу губернського ревкому [16, с. 1].

Питання власної нормотворчої діяльності ревкомів не було врегульовано. У ряді випадків нормативні акти приймалися на розсуд революційних комітетів або їх відділів, керуючись так званою «революційною доцільністю» або здоровим глуздом. Наприклад, на своєму засіданні 15 березня 1920 р. колегія юридичного відділу губернського ревкому надала право волосним ревкомом губернії засвідчувати деякі угоди [17, с. 2]. Невизначена, нечітка правова природа ревкомів як неконституційних надзвичайних органів радянської влади зумовила значну міру довільності в цій сфері їх діяльності. У цьому плані варто навести приклади оцінок самими сучасниками правової природи революційних комітетів. Так, газета «Селянин» – орган губернського селянського відділу при Полтавському губернському комітеті КП(б)У – визначила ревкоми як тимчасові політичні та адміністративні органи радянської влади [18, с. 1]. Самі ж органи апарату ревкомів і його посадовці визначали сутність ревкомів досить різними характеристиками. Газета «Радянська влада» – орган Полтавського губернського ревкому та Полтавського губернського парткому КП(б)У визначила Полтавський губернський ревком і його відділ управління як «органи нагляду за всіма установами губернії» [19, с. 3].

На засіданні обраної у березні 1920 р. Полтавської міської ради робітничих і червоноармійських депутатів голова губернського ревкому Я. Дробніс назвав губернський ревком єдиним повноважним органом радянської влади та визначив його як орган за своєю суттю військовий [20, арк. 230]. У наказі за № 1 відділу управління Хорольського повітового ревкому зазначалося, що вся цивільна влада в межах волостей належить волосним ревкомом, які до організації постійної влади є тимчасовими місцевими виконавчими органами [21, арк. 53]. У відозві до селян повіту Полтавського повітового ревкому зазначалося, що ревкоми – це «бойові організації» пролетарської влади, які «утворюють» її основу [22, арк. 69]. У постанові безпартійної селянської конференції Пирятинського повіту від 23 лютого 1920 р. ревкоми визначалися саме як військова влада, яку з причини віддаленості лінії фронту слід замінити на «постійні органи влади» – ради [23, с. 179].

Оскільки нормативні акти центральних органів влади РСФРР та УСРР щодо ревкомів (Положення ВЦВК та Ради Оборони РСФРР від 24 жовтня 1919 р., Інструкція ВЦВК революційним комітетам, організованим у сфері впливу Південного фронту тощо) лише в загальних рисах визначали особливості їхньої діяльності, то на практиці ці надзвичайні органи часто вдавалися до особливих, не врегульованих форм нормотворчої діяльності, що значною мірою мала суб'єктивний характер, тобто визначалася особистісними уявленнями керівництва ревкомів про їх завдання, специфікою місцевих умов, мірою зв'язку з центральними органами влади. Так у доповіді губернського ревкому Третьому з'їзду рад робітничих, селянських і червоноармійських

депутатів Полтавської губернії голова губернського ревкому Я. Дробніс зазначив, що губернський ревком не міг не проводити свою власну політику, хоча й виконував «директиви і вказівки Центру». Причинами цього, за словами доповідача, було те, що певний період часу «ми (тобто губернський ревком – В.С.) жили поза владою Центрів, як і ви в повітах, займаючись своєю поточною роботою поза зв'язком з губернією» та повинні були враховувати політичну ситуацію, що склалася в Полтавській губернії. «Цю політичну ситуацію ми повинні були враховувати, щоб виконати заходи, які наказував центр», – наголосив він. [24, с. 1]. У цьому аспекті теж слід враховувати факт приналежності Я. Дробніса до керівництва децистів, які виступали за усунення центральних відомств від втручання в місцеве політичне й господарське життя [25, с. 163]. Діяльність ревкому мала «більш революційний (тобто менш упорядкований, регламентований – В.С.) характер» ніж діяльність рад, зазначалося на одному із засідань Полтавського губернського виконкому, якому губернський ревком передав справи наприкінці квітня 1920 р. До речі, на цьому ж засіданні йшла мова й про необхідність надати роботі губернського виконкому «більш ревкомівський характер» [26, арк. 4].

У цьому плані досить показовим є звіт про діяльність губернського ревкому за період до 20 січня 1920 р. за підписом заступника голови губернського ревкому, завідувача його відділу управління М. Алексеєва, в якому зазначалося: «Комісія Нарковнотрсправ (НКВС – В.С.), від якої Полтавський ревком повинен був би отримувати всі директиви і вказівки, всі керівні декрети і постанови – цілком не дає про себе знати. Завдяки цьому утворюється майже повна відірваність від центру і вирішення тих чи інших принципових питань залежить не від визначеного загального напрямку політики, а скоріше від політичного чуття керівної групи. Зрозуміла справа, що через це часто немає можливості своєчасно виконувати ті чи інші завдання сучасного моменту».

Ще більш довільною була ситуація на повітовому рівні, де нормативні акти приймали як повітові ревкоми, так і їх відділи. У вищезгаданому звіті наголошувалося, що в повітах «можна помітити певні розходження з губернським ревкомом з питань проведення в життя декретів і постанов центру. Бувають інколи випадки цілковитого ігнорування тих чи інших вказівок із мотивів так званих місцевих умов» [27, арк. 23]. Як зазначалося у звіті відділу управління Полтавського повітового ревкому, робота ревкому в початковий період його існування значною мірою гальмувалася відсутністю «законодавчих розпоряджень і інструкцій влади», тому йому приходилося «блукати у сфері всяких можливостей, без певного ґрунту, керуючись майже виключно свідомістю» у справі державного будівництва голови повітового ревкому та частково вказівками губернського ревкому [22, арк. 71 а]. Подібну оцінку зустрічаємо в одному зі звітів Кобеляцького повітового ревкому губернському ревкому, де наголошувалося, що в діяльно-

сті зі встановлення радянської влади в повіті, «не маючи для керування ніяких інструкцій, декретів і інших розпоряджень Центру, прийшлося керуватися одним досвідом членів ревкому та колишніх радянських працівників» [28, арк. 12].

Така ситуація змушувала керівництво повітових ревкомів, зокрема через відділи управління, хоч якось упорядкувати процес нормотворчості власних відділів, свідченням чого є прохання відділу управління Кременчуцького повітового ревкому (точну дату якого не вдалося встановити) наступного змісту: «З метою упорядкування справи видання відділами ревкому обов'язкових постанов і наказів відділ управління прохає повітовий ревком видати наказ про те, щоб усі обов'язкові постанови і накази попередньо подавалися на затвердження ревкому і без підпису голови ревкому вважалися б недійсними» [29, арк. 91].

Встановлюючи радянські порядки, деякі повітові ревкоми приймали відповідні досить детальні інструкції волосним і сільським ревкомом щодо організації влади та їх повноважень, керуючись суто власними політико-правовими уявленнями й підходами. Так, в «Інструкції сільським ревкомам», прийнятій Лубенським повітовим ревкомом і надрукованої за підписом голови повітового ревкому у вигляді листівки, вказувалося, що сільські ревкоми, як тимчасові органи радянської влади, мають всіляко сприяти найбільшій прощаркам селян. «У випадку гострого нестатку у бідняка – йшлося в Інструкції – ревком має право мобілізувати місцевих куркулів для допомоги бідняку роботою (наприклад, привезти йому дров, зорати поле тощо)». Сільські ревкоми не мали права самовільно проводити реквізиції, конфіскації, арешти та обшуки, зобов'язані виконувати розпорядження вищестоящих органів «швидко, точно і неухильно». Повсякденну роботу сільського ревкому мали виконувати голова ревкому й писар, отримуючи за це платню. Питання, які голова ревкому не міг вирішити сам, мали вирішуватися на засіданні ревкому, що скликалося з цією метою головою. Загалом голова мав звітуватися на засіданнях ревкому, що мали відбуватися раз на тиждень із протоколюванням засідання. У всіх своїх діях і рішеннях члени ревкому мали бути обережними, щоб «не зробити чогось незаконного і не збурити трудове населення проти радянської влади». За незаконні дії члени ревкому мали відповідати за законами військового часу. На час існування ревкомів сільські сходи скасовувалися, крім випадків оголошення певних наказів чи потреби переобрання ревкому. Сільський ревком міг бути переобраний тільки за приписом повітового ревкому за злочинні дії або у випадку закінчення його повноважень. Жодних перевиборів сільського ревкому без дозволу повітового ревкому не могло бути. У випадку смерті, хвороби чи відмови члена ревкому від виконання своїх обов'язків з поважних причин волосний ревком мав відрядити одного зі своїх членів для проведення довиборів і повідомити про це повітовий ревком. Писар ревкому не обирався членом ревкому,

а мав найматися ревкомом із грамотних селян [30, арк. 38].

Підвідділ запису актів цивільного стану відділу управління губернського ревкому в одному зі своїх звернень прохав Центральний підвідділ запису актів цивільного стану Наркомату юстиції надати роз'яснення щодо низки питань практичної діяльності, наприклад, щодо деяких аспектів реєстрації укладених за денікінської влади церковних шлюбів. Водночас губернський підвідділ прохав Центральний підвідділ санкціонувати наказ полтавського міського підвідділу, що оголошував недійсними укладені за денікінської влади церковні шлюби й вимагав їхньої реєстрації в міському підвідділі. Отже, у період становлення так званого революційного права підвідділ вдавався до певної самодіяльності в нормотворчих та адміністративних питаннях, хоча й доповідав наверх про суворе дотримання ним декретів, інструкцій і розпоряджень центральної влади та недопущення будь-яких порушень у цій сфері [31, арк. 142–143].

Характерним проявом революційної нормотворчості губернського ревкому є наступний факт. На засіданні колегії губернського юридичного відділу 21 лютого 1920 р. на основі доповіді завідувача контрольно-слідчого підвідділу було розглянуте питання про підсудність справ про грабунки, виготовлення, продаж, придбання й вживання самогонки. Колегія встановила, що грабіж є не що інше як бандитизм, а так як справи про бандитизм розглядаються революційним трибуналом, то й справи про грабунки із застосуванням насильства мають розглядатися революційним трибуналом. Колегія визнала неприйнятним порядок, за яким справи про виготовлення й продаж самогонки розглядаються революційним трибуналом, а справи про придбання й вживання – народним судом, та встановила, що всі справи стосовно самогонки (виготовлення, продаж, придбання, вживання) мають теж розглядатися революційним трибуналом. За результатами обговорення, урахування, що зазначені, як сказано було у протоколі «проступки», є контрреволюційними діями, була прийнята постанова наступного змісту: 1) прохати губернський ревком підтвердити необхідність виконання постанови полтавського губернського виконкому від 14 лютого 1919 р. про тимчасове вилучення з відання народного суду й віднесення до відання революційного трибуналу певної категорії справ; 2) доповнити постанову губернського виконкому віднесенням до відання революційного трибуналу зазначених справ і справ про появу у громадських місцях у п'яному вигляді [32, арк. 33]. Полтавський губернський ревком на своєму засіданні 26 лютого 1919 р. заслухав прохання колегії губернського юридичного відділу та підтвердив згадану постанову Полтавського губернського виконкому від 14 лютого 1919 р. за № 1639 і пропозицію юридичного відділу про доповнення цієї постанови [12, арк. 15 зв.].

Показовим є й інший випадок. На засіданні колегії губернського юридичного відділу 15 березня 1920 р., на основі обговорення доповіді завідувача юридичного відділу Кос-

тянтиноградського повіту про покладення нотаріальних функцій у повіті на волосні ревкоми, доручено губернському нотаріальному підвідділу розробити відповідний циркуляр «губернського масштабу», згідно з яким волосним ревкомом надавалося би право засвідчувати деякі угоди. На цьому ж засіданні доручено нотаріальному підвідділу підготувати циркуляр «губернського масштабу», згідно з яким довідки щодо всіх угод, укладених за нерадянських режимів, могли видаватися лише за запитами радянських установ нотаріальними підвідділами [32, арк. 36].

Часто питання нормотворчості вирішувалося, особливо на місцях, у досить довільній формі. Наприклад, на засіданні Кременчуцького повітового ревкому 23 січня 1920 р. була прийнята постанова, що дозволяла деяким місцевим ревкомом (Крюківського посаду й Кременчуцькому волосному) видавати, як зазначалося в постанові, «тимчасові накази» суто місцевого «адміністративного і господарського значення» [33, арк. 7]. Усі постанови з різних питань, що приймалися на засіданнях Маячківського волосного ревкому Полтавського повіту, оформлялися протоколом як єдина постанова під одним номером [34, арк. 1–19].

Щоб унормувати нормотворчу діяльність хоча б на рівні апарату губернського ревкому, 23 грудня 1919 р. відділ управління звернувся з проханням до губернського ревкому зобов'язати всі його відділи, установи й колегії надсилати в інформаційно-інструкторський підвідділ копії всіх наказів, постанов, протоколів засідань тощо [5, арк. 2].

У ряді випадків проводилися спільні засідання вищестоящого й нижчестоящого ревкомів з прийняттям спільних постанов. Наприклад, неодноразово проводилися спільні засідання Маячківського волосного та Ново-Маячківського сільського ревкомів Полтавського повіту, на яких приймалися спільні постанови [34, арк. 7–15 зв.].

Про суб'єктивістські підходи керівництва ревкомів до нормотворчої діяльності, про тогочасну, так би мовити, термінологічну плутанину у цьому питанні свідчить наступне зауваження з одного зі звітів відділу управління губернського ревкому «Переписка губерревкому (із власними відділами та повітовими ревкомами – В.С.) мала адміністративний характер. Що ж стосується [заходів] законодавчого характеру, то губерревком вжив низку екстрених заходів щодо охорони народного майна від розграбування бандами, самовільної вирубки лісів і самовільних ревізій. Усі такі випадки припинялися розпорядженнями ревкому в зародку» [31, арк. 223]. Про рівень правової культури при підготовці нормативних актів свідчить і «наказ-розпорядження», що з'явилося 18 березня 1920 р. в офіційному органі губернського ревкому газеті «Радянська влада» під назвою «Від відділу управління» за підписами завідувача відділу управління губернського ревкому М. Алексеєва та начальника полтавської міліції: «Пропоную всім домовласникам, квартирантам і тим, хто їх заміщує, у трьохденний термін з дня публікації цього наказу очистити свої двори, мос-

тові, майданчики і тротуари від всякого сміття. Особи, які будуть ухилятися від виконання цього розпорядження, будуть оштрафовані на 10000 крб. із заміною тюремним ув'язненням. Пропоную всім підвідомчим чинам міліції суворо слідкувати за виконанням жителями цього наказу» [35, с. 3]. Як бачимо, цей акт, називається в тексті й наказом, і розпорядженням.

Траплялися випадки паралелізму в нормотворчій діяльності різних структурних підрозділів апарату ревкомів, про що свідчить засідання колегії губернського юридичного відділу від 19 січня 1920 р., де розглядалося питання підготовки інструкції щодо організації діяльності міліції, яка постановила почекаати із друком зазначеної інструкції, оскільки, як виявилось в результаті обговорення, подібну інструкцію для себе підготувала міліція [36, арк. 5].

Інколи постановами губернського ревкому регламентувалися другорядні питання, які б мали розв'язуватися відповідними підлеглими структурами. Наприклад, постановою губернського ревкому від 31 березня 1920 р. заборонялася продаж і випікання всіх кондитерських виробів у м. Полтаві, а всі кондитерські й пекарні мали здати наявні запаси муки та цукру до міського продовольчого відділу [37, с. 2].

Губернським ревкомом неодноразово здійснювалися спроби впорядкувати власну нормотворчу діяльність і відповідну діяльність нижчестоящих ревкомів. Так, наказом відділу управління губернського ревкому за № 25 від 20 січня 1920 р. за підписом голови губернського ревкому, підготовленого на основі наказу НКВС УСРР за № 2564 від 28 квітня 1919 р., визначався порядок нормотворчої діяльності іншими відділами ревкому та повітовими й волосними ревкомами. Оскільки наказ складено на основі наказу НКВС УСРР періоду існування рад і виконкомів як конституційних органів влади, то в ньому виконкоми ототожуються з ревкомами. Наказ стосувався всіх відділів губернського ревкому й усіх повітових і волосних ревкомів і встановлював, що всі обов'язкові постанови різних відділів ревкомів усіх рівнів набувають чинності лише після затвердження їх відповідними ревкомами (виконками); усі «обов'язкові постанови» повинні підписуватися головою ревкому, завідувачем відділу й секретарем. Застосовувати покарання й накладати стягнення за невиконання цих постанов мали відділи, що їх продукували, у рамках, визначених спеціальними пунктами цих постанов за сприяння та виконання підвідділами міліції при відділах управління ревкомів. У наказі уточнювалося, що видання постанов і застосування покарань, накладення стягнень могли здійснювати лише радянські органи, уповноважені на те конституцією республіки й декретами «Центру» (щоправда, не вказувалося, що саме розумілося під поняттям «Центр» – вищі органи влади РСРФР чи УСРР, або останні разом узяті) [38, арк. 24].

Висновки. Отже, однією із форм діяльності революційних комітетів губернії було прийняття різних нормативних актів. В умовах

слабкого зв'язку ревкомів з центральними органами влади та між собою їх нормотворча діяльність була значною мірою самостійною та мала певний волюнтаристський, так званий «революційний» характер. Нормативні акти (постанови, накази тощо) приймалися губернським ревкомом як від себе, так і на основі відповідних нормативно-правових нормативних актів центральних органів влади Радянської Росії та Радянської України.

Нормативні акти приймалися ревкомами, їх відділами й підвідділами. У нормотворчій діяльності ревкомів не існувало чіткого порядку прийняття та оприлюднення нормативних актів. Найпоширенішими видами нормативних актів були постанови (за тогочасними назвами: протокольні постанови, обов'язкові постанови, тимчасові обов'язкові постанови), накази й розпорядження. Характерною ознакою відомчих наказів (тобто наказів окремих відділів чи підвідділів апарату губернського ревкому) було те, що вони публікувалися, як правило, за підписом голови або заступника голови губернського ревкому та інших посадових осіб (завідувача відділу, підвідділу чи секретаря).

Значна частина нормативних актів взагалі не оприлюднювалася. Часто нормативні акти використовувалися із пропагандистською метою. Здебільшого низький рівень правової культури членів революційних ревкомів і працівників його апарату, їх так звана революційна правосвідомість, «революційна доцільність» при здійсненні нормотворчої діяльності зумовлювали відповідний її стан.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Потарикіна Л.Л. Ревкоми України в 1918–1920 рр. / Л.Л. Потарикіна – К. : Видавництво Академії наук УРСР, 1957. – 156 с.; Литвинова Г.И. Революционные комитеты в годы Гражданской войны / Г.И. Литвинова – М. : Юридическая литература, 1974. – 152 с.; Бугай Н.Ф. Чрезвычайные органы Советской власти: ревкомы 1918–1921 гг. / Н.Ф. Бугай – М. : Наука, 1990. – 320 с.
2. Собрание узаконений и распоряжений Всеукраинского Революционного Комитета – 1-е изд. – X. , 1920. – № 3. – 25 с.
3. Офіційний відділ // Радянська влада. – П. , 1920. – С. 2.
4. Державний архів Полтавської області (далі – ДАПО) – Ф. Р-1865. – Оп. 1. – Спр. 15.
5. ДАПО. – Ф. Р-3872. – Оп. 2. – Спр. 16.
6. ДАПО. – Ф. Р-3872. – Оп. 2. – Спр. 4.
7. Офіційний відділ // Радянська влада. – Полтава, 1920. – С. 3.
8. Офіційний відділ // Радянська влада. – Полтава, 1920. – С. 2.
9. Собрание узаконений и распоряжений Всеукраинского Революционного Комитета – 1-е изд. – X. , 1920. – № 1. – 19 с. – С. 10.
10. Єфіменко Г.Г. Еволюція державного статусу УСРР наприкінці 1919 – у 1920 рр. : нетрадиційний погляд / Г.Г. Єфіменко // Український історичний журнал. – К. , 2011. – № 6. – С. 80–104.
11. Офіційний відділ // Радянська влада. – П. , 1920. – С. 2.
12. ДАПО. – Ф. Р-1865. – Оп. 1. – Спр. 107.
13. Заседание губревкома // Власть Советов. – П. , 1919. – С. 1.
14. ДАПО. – Ф. Р-1865. – Оп. 1. – Спр. 38.
15. Офіційний відділ // Радянська влада. – П. , 1920. – С. 4.
16. Официальный отдел // Известия Пирятинского уездного ревкома. – Пирятин, 1920. – С. 1.
17. Офіційний відділ // Радянська влада. – П. , 1920. – С. 2.
18. Козюра. Селянська конференція // Селянин. – П. , 1920. – С. 1.

19. Справочное бюро // Радянська влада. – П. , 1920. – С. 3.
 20. ДАПО. – Ф. Р-3872. – Оп. 1. – Спр. 110.
 21. ДАПО. – Ф. Р-3872. – Оп. 1. – Спр. 215.
 22. ДАПО. – Ф. Р-3872. – Оп. 2. – Спр. 12.
 23. Трудящиеся Полтавщины в борьбе за установление и укрепление Советской власти (1917–1920 гг.): Сборник документов и материалов. – П. : Б. и., 1957. – 245 с.
 24. Третий съезд Советов // Радянська влада. – П. , 1920. – С. 1.
 25. Шапко В.М. Обоснование В.И. Лениным принципов государственного руководства. – 2-е изд., переработ. и доп. / В.М. Шапко. – М. : Политиздат, 1980. – 256 с.
26. ДАПО. – Ф. Р-3872. – Оп. 1. – Спр. 5.
 27. ДАПО. – Ф. Р-1865. – Оп. 1. – Спр. 158.
 28. ДАПО. – Ф. Р-1865. – Оп. 1. – Спр. 145.
 29. ДАПО. – Ф. Р-1203. – Оп. 1. – Спр. 3.
 30. ДАПО. – Ф. Р-1865. – Оп. 1. – Спр. 150.
 31. ДАПО. – Ф. Р-1865. – Оп. 1. – Спр. 14.
 32. ДАПО. – Ф. Р-3872. – Оп. 1. – Спр. 172.
 33. ДАПО. – Ф. Р-2289. – Оп. 1. – Спр. 2.
 34. ДАПО. – Ф. Р-4995. – Оп. 1. – Спр. 1.
 35. Офіційний відділ // Радянська влада. – П. , 1920. – С. 3.
 36. ДАПО. – Ф. Р-3872. – Оп. 1. – Спр. 172.
 37. Офіційний відділ // Радянська влада. – П. , 1920. – С. 2.
 38. ДАПО. – Ф. Р-1865. – Оп. 1. – Спр. 8.

УДК 351.72 (477)

УКРАЇНСЬКЕ ПЕДАГОГІЧНЕ ТОВАРИСТВО «РІДНА ШКОЛА»: ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ

Церковник С.І., аспірант
 кафедри теорії та історії держави і права, конституційного
 та міжнародного права
 Львівський державний університет внутрішніх справ

Стаття присвячена історико-правовому аналізу становлення й діяльності Українського Педагогічного Товариства «Рідна школа» у Східній Галичині в кінці XIX – у першій половині XX ст.

Ключові слова: Руське Педагогічне Товариство, Українське педагогічне Товариство, «Рідна школа», Загальні збори, Головна Управа, Клуб, статут.

Статья посвящена историко-правовому анализу становления и деятельности Украинского Педагогического Товарищества «Рідна школа» в Восточной Галичине в конце XIX – в первой половине XX в.

Ключевые слова: Русское Педагогическое Общество, Украинское Педагогическое Общество, «Рідна школа», Общее собрание, Главная Управа, Клуб, устав.

Tserkovnyk S.I. UKRAINIAN PEDAGOGICAL SOCIETY “RIDNA SHKOLA”: HISTORICAL AND LEGAL PRINCIPLES OF FORMATION AND ACTIVITIES

The article is devoted to the historical and legal analysis of formation and activities of Ukrainian Pedagogical Society “Ridna Shkola” in Eastern Galicia at the end of XIX – the first half of the twentieth century.

Key words: Rus’ Pedagogical Society, Ukrainian pedagogical Society, “Ridna shkola”, General meeting, Main Department, Club, status.

Постановка проблеми. Актуальність і значимість історико-правового аналізу становлення й діяльності Українського Педагогічного Товариства (далі – УПТ) «Рідна школа» зумовлене тим, що по своєму змісту й формі воно являло собою першу українську освітньо-шкільну організацію. Товариство пройшло декілька етапів розвитку, кожен з яких характеризувався політичними, економічними, соціальними й правовими чинниками, що зумовлювали історичний розвиток на західноукраїнських землях.

Найбільш якісно можна проаналізувати правові засади діяльності, зосередивши увагу на вивченні уставних документів, серед яких ключове місце належить статутам. Статуту будь-якої установи становлять важливий матеріал для вивчення історії становлення та специфіки діяльності. У статутах міститься інформація щодо цілей і завдань установи, форм діяльності, повноважень органів правління, прав та обов’язків членів установи, органів, що здійснюють контрольні й ревізійні функції, способи ліквідації установи у відповідності до чинного законодавства. Не стоїть

осторонь цього й УПТ, яке мало у своєму історико-правовому розвитку декілька статутів, що чітко відобразили специфіку й мету його діяльності, а також зміни у структурі організації.

Метою даної статті є аналіз історико-правових засад становлення й діяльності Українського Педагогічного Товариства «Рідна школа». Дана мета дає підстави виокремити ряд завдань, зокрема: з’ясувати передумови становлення українських освітніх і шкільних інституцій на теренах Східної Галичини; проаналізувати організаційно-правову структуру УПТ.

Стан дослідження проблеми. Проблема історико-правових засад становлення та діяльності українських громадських культурно-освітніх інституцій Східної Галичини у другій половині XIX – першій половині XX ст. поки що не знайшла свого детального аналізу серед вітчизняних правників. В основному дана проблематика досліджувалась в історичному аспекті, а не у правовому полі. Торкались діяльності таких інституцій відомі вчені початку XX ст., зокрема К. Левицький, М. Лозинський, М. Чубатий, М. Галушинський.